

244

Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó-bizottsága 1974-ben a műemléki védelem kiterjesztését javasolta több mint 100 olyan épületre, amely a múlt század végén, e század első felében épült.

A fővárosi műemlékjegyzékek elsőként vették védelembe a korszak legjelentősebbjeit — az Iparművészeti Múzeumot, Földtani Intézetet, Rózsavölgyi házat, a Rosenberg házaspár utcai és Münnich Ferenc utcai bank-épületet — s számuk ezt követően az 1960-ban és 1967-ben megjelent jegyzékben fokozatosan 24-re gyarapodott.

A XIX. század végi, XX. század elejei fővárosi építőtevékenység tárgyi emlékei ma még úgyszólván teljességükben fennállnak, s a mostani, méginkább meggyorsult városfejlődés talán éppen kevésbé ismert voltuk miatt sodorhatná el, vagy a felismerhetetlenségig változtathatná meg ezeket. Megelőzésül a főváros építéspolitikai irányelveiben még 1970-ben rögzítette, hogy az architektúra megbontása, egyszerűsítése tilos a főbb útvonalakon álló épületeken, a városkép védelme érdekében.

Ahhoz azonban, hogy a szóbanforgó korszak építészeti emlékanyagából az arra érdemesek tervszerűen maradhassanak fenn, szükséges volt, hogy az építészeti értékek megőrzésére hivatottak gondoskodjanak a hatósági védelem megteremtéséről. A feladat időszerezésével korábban a Magyar Építőművészek Szövetsége is foglalkozott, majd a védelemre javasolható emlékek jegyzékét az MTA Építészettörténeti és Elméleti Bizottsága kezdeményezésére alakult témabizottság készítette el az egész ország területére. Ezen belül a fővárosi anyagnak a feldolgozását a Fővárosi Tanács Városrendezési és Építészeti főosztályán a Budapesti Műemléki Felügyelőség végezte. Az épületállomány módszeres vizsgálata, és mintegy 300 épület számbavétele után került sor a csaknem 100 épület védetté nyilvánítási javaslatára a fővárosban. Ebben az építészeti, városképi értékeken kívül figyelembe kellett venni a gazdaságos

fenntarthatóság általános szabályait, az ismert városrendezési szándékokat is. Jegyzékbe vételre nemcsak a kiemelkedő alkotások kerültek, hanem a korszakra jellemző szerény építmények is, így például a villamos és fogaskerékű vasút megállói is érdemesek erre, a város-történeti érdekességük és környezetalakító szerepük miatt. Élő személyek alkotása természetesen nem volt védetté nyilvánításra javasolható. Ez alól kivétel csak a Kolozsvárorott élő Kós Károly esetében volt. Azért, hogy e miatt értékes épületek mégse kerülhessenek veszélybe, készült egy második lista az építési hatóságok számára, amelynek alapján a műemléki szakvélemény megadására és figyelembevételére ezek esetében is mód van.

A védelemre javasolt jegyzék a főváros XIX. század végén, XX. század első felében volt építőtevékenységének alkotásait tartalmazza. Közülük legnagyobb hatásúak az e korszakban megjelent és elterjedt új anyagok felhasználásával épült könnyed szerkezetű, célszerű térkapcsolatú épületek voltak. Ezek tömeg és homlokzatképzésében tért hódít a szecesszió, s az előző stílusok architektonikus tagozatrendszerre helyett a sík, vagy dekoratíván díszített felületek és a nyílások aránya a meghatározó, mint pl. az Iparművészeti Múzeum, Rosenberg házaspár utcai bank-épület, vagy a Május 1 út 47. sz. alatt álló villa. Jellegzetességük a népi ihletésű mázas, vagy mázatlan kerámia díszítmény alkalmazása az építészeti részletek hangsúlyozására. Szemléletében hasonló az Ajtósi Dürer sori iskola, és vakok iskolája valamint nevelőotthona, a Mexikói úti iskola és nevelőotthon is. Az építészeti gondolat továbbterjedése és az épület rendeltetését kifejező forma — képzés mutatkozik meg üzlet-, az bank és lakóház céljára épült Martinelli téri ún. Rózsavölgyi házban, a Rákóczi úti bank-, illetve ma már Gázművek színházban. Ezek sorában a Vas utcai iskola teremti meg azt a középületet, melyben a korábbi gondolatok továbbfejlesztése modern építészetünk kezdetének legjobb jezeit jelenti.

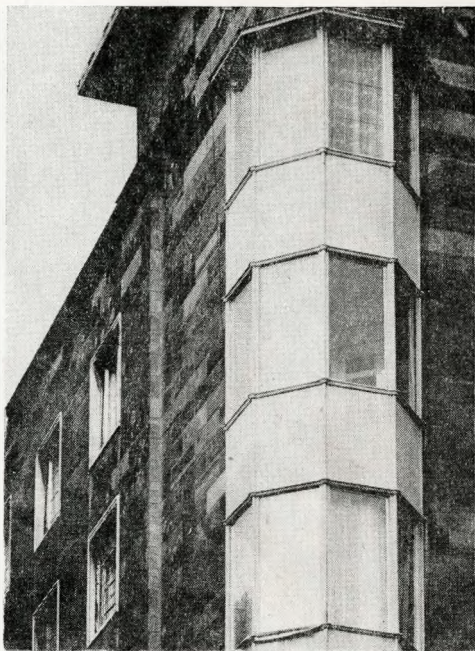

1. IX. Iparművészeti Múzeum, kiállítási csarnok

Ezzel egyidőben a történeti stílusok alkalmazásának is tág tere maradt, noha az is kötetlenebb lesz. S ez a kötetlenség sok esetben a reprezentatív hirdetést is szolgálja az akkori pénzvilágban, mint a Felszabadulás téren a Párisi udvar — a volt Postatakarék — feltűnő épülete, a Martinelli téren az egykori Török bankház szembetűnő mozaik díszítése a lendületes vonalú oromzaton a nagyméretű üvegfelületekkel kiképzett homlokzat fölött, a Gresham biztosító monumentalításra törekvő tömegalakítása, költséges építőanyagok alkalmazásával hangsúlyozott gazdagsága és oldott formaképzése. A dekoratívan megújuló formák gyakran a legfrissebb szerkezeti megoldásokkal párosulnak. Így a Zeneakadémia nemcsak mint a korszak legnagyobb kulturális épülete jelentős, hanem mint vasbetonszerkezetet alkalmazó korai épület is. A nagyterem 17 méter széles erkélyének alátámasztás nélküli vasbeton áthidalása az első ilyen szerkezet Magyarországon. Hasonlóan nagyvonalú a Gorkij fasori templom kupola és karzat megoldása. Ugyancsak a korai vasbetonszerkezetek között kell megemlíteni a margitszigeti víztornyot, a Népköztársaság útján a Divatcsarnokot, melyet egy korábbi épület részbeni átalakításával terveztek remek hatású, egyterű üzletházzá.

A nagyfeszítávú térlefedésekhez jó lehetőséget nyújtott — a vasbetonszerkezetek mellett — az acél és üveg együttes alkalmazása a fejlődő főváros újfajta igényei szerint tervezett középületeiben, mint pl. előcsarnok és kiállítási tér az Iparművészeti Múzeumban, bank pénztárteremben a Rosenberg házaspár utcában, reprezentatív átjáró a Párisi udvarban és a Gresham palotában, valamint a nagy vásárcsarnokokban.

A századforduló idején a népi, s ezen belül különösen az erdélyi építészet tanulmányozása számos, akkor fiatal építész munkásságán nyomot hagyott. Alkotásaik ma is őrzik a gondal tervezett faszervezetek, magas tetők vonzó formáinak romantikus tömegformálását. Megfigyelhető ez az Áldás utcai, Városmajor utcai iskolán, a már említett Gorkij fasori reformátusi templomon, a Calvin közti paplakon, az Állatkert építményein, a Sújtás utcai lakónegyedben, és méginkább a kispesti munkás és tisztviselő telepen. Ez, az egységes beépítési terv szerint épült kislakásos negyed a korszak építészeti, városrendezési, szociális törekvéseinek legjellemzőbb példája, s értékei a mai napig jelentősek. Az első világháborút megelőző korszak középítkezései kitűnő építészeknek nyújtottak lehetőséget. Ez egyben

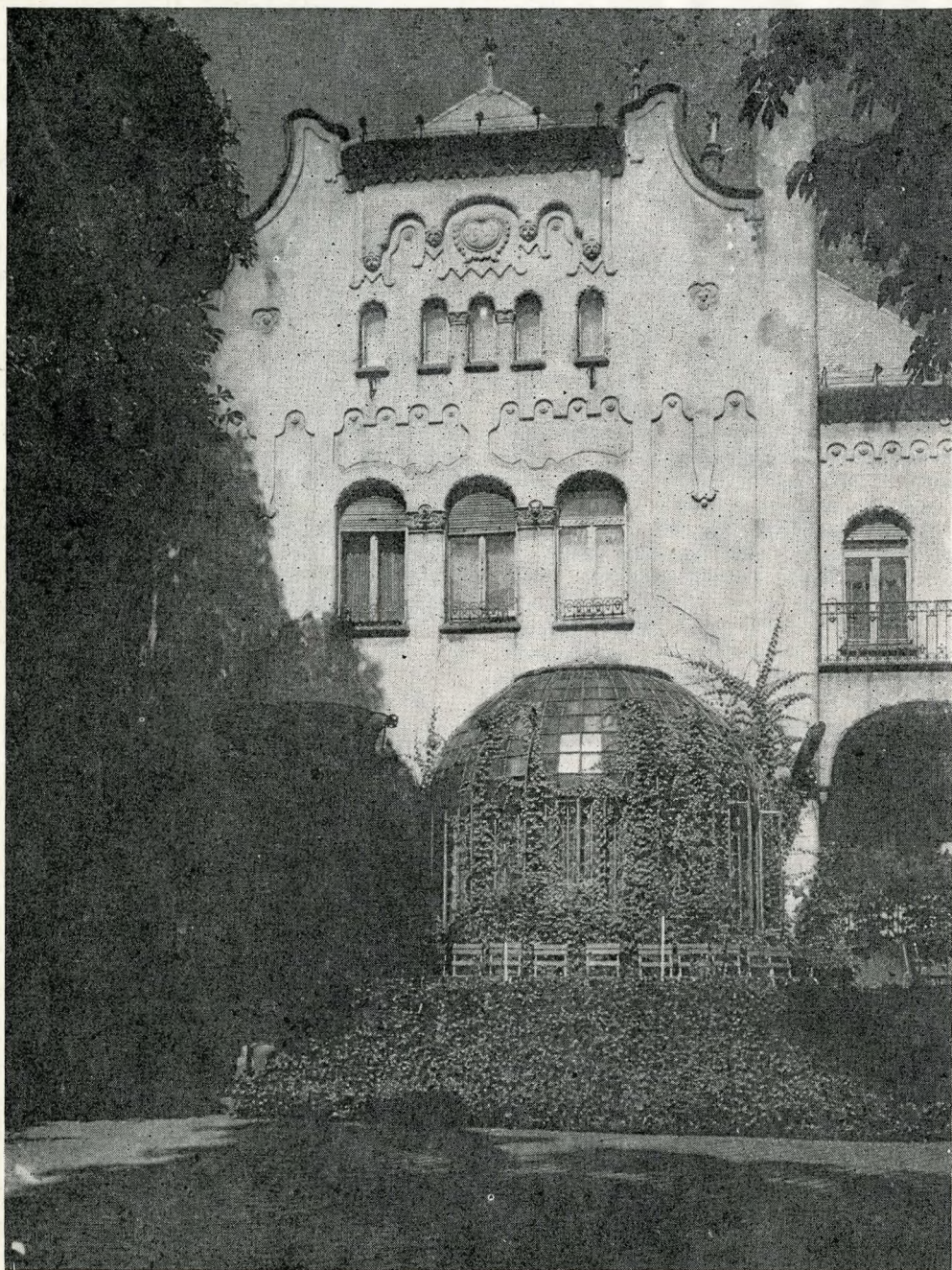

2. V. Münnich Ferenc u. 6. banképület

tanúsítja, hogy a főváros hatósági és építetetői szerepkörében egyaránt törekedett a városfejlesztés jó színvonalára.

Az első világháborút követő Tanácsköztársaság intézkedéseiben a haladó irányokat tűzte ki célul. Az idő rövidsége azonban építkezést már nem engedett meg. Bukása után a haladó törekvések hivatalos megértésre, támogatásra nem számíthattak.

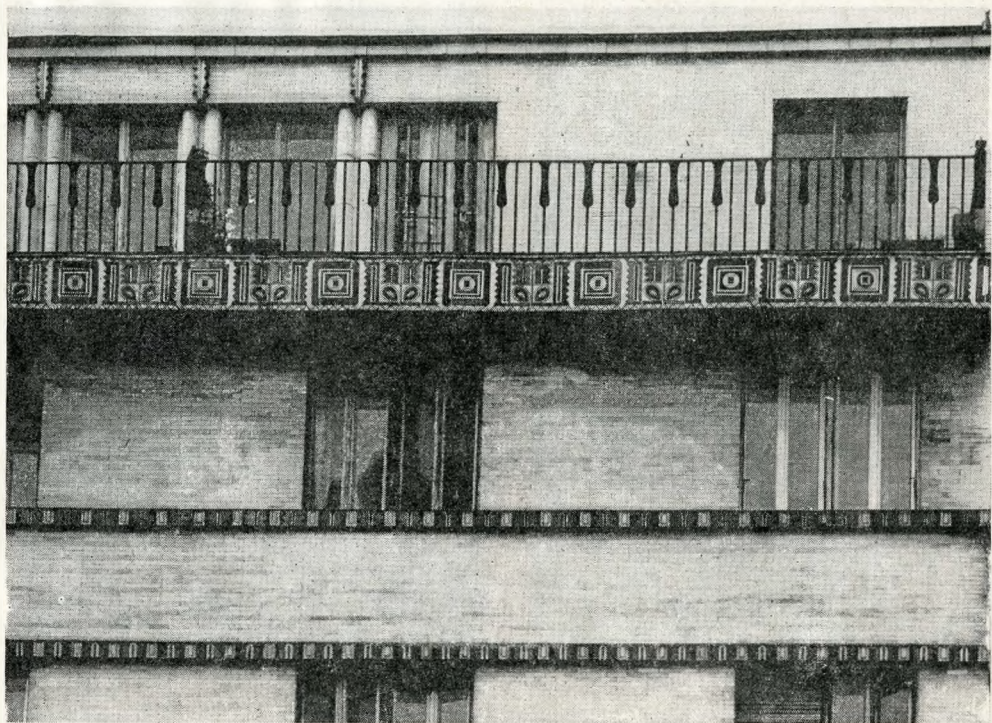
Ennek ellenére, ha számszerűen kevés is, de figyelemreméltó alkotások jeleztek az építészeti továbbfejlődést a két világháború között. Az oktatási épületek sorában kell megemlíteni a Lorántffy Zsuzsánna úti, Cházár András utcai iskolát. Az utóbbinál az 1912-ben megkezdett építkezést több mint 15 év múlva hasonló szellemben folytatták, s ugyanakkor a megváltozott építetetői igénynek is azonos színvonalon eleget téve. A korszak fellendülő sportéletének igényeit szolgálja az 1930-ban épült margitszigeti sportuszoda. Az épületbelső célszerűen szolgálja a sportolók és a nagyszámú, egyszerre érkező, távozó közönség egymástól eltérő forgalmát az úszócsarnok — öltözők — lelátó és az előcsarnok között. Az úszócsarnok — amely egyben a 3000 fő látogató számára a lelátónak is helyet ad — íves

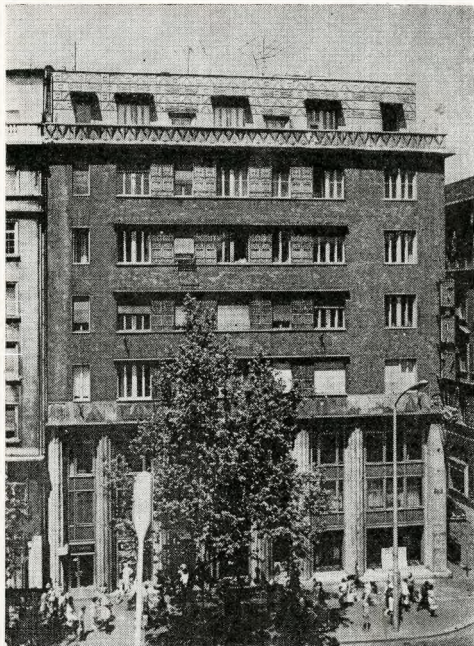

3. XIV. Május 1. 47.

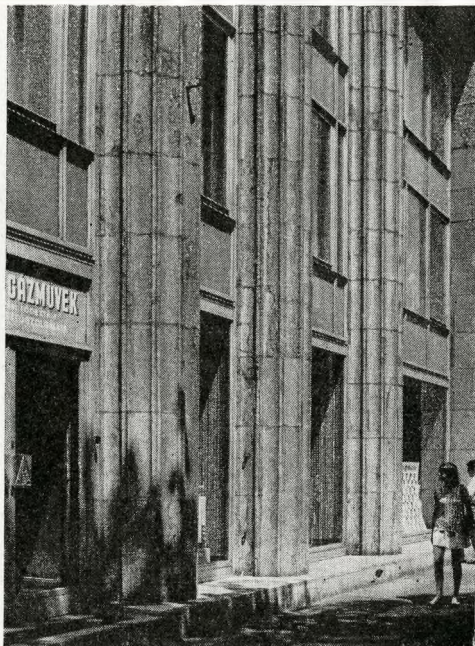
5. V. Martinelli tér, Rózsavölgyi ház, →

4. XIV. Ajtósi Dürer sor 37. iskola →

6. VII. Rákóczi út, Gázművek székháza

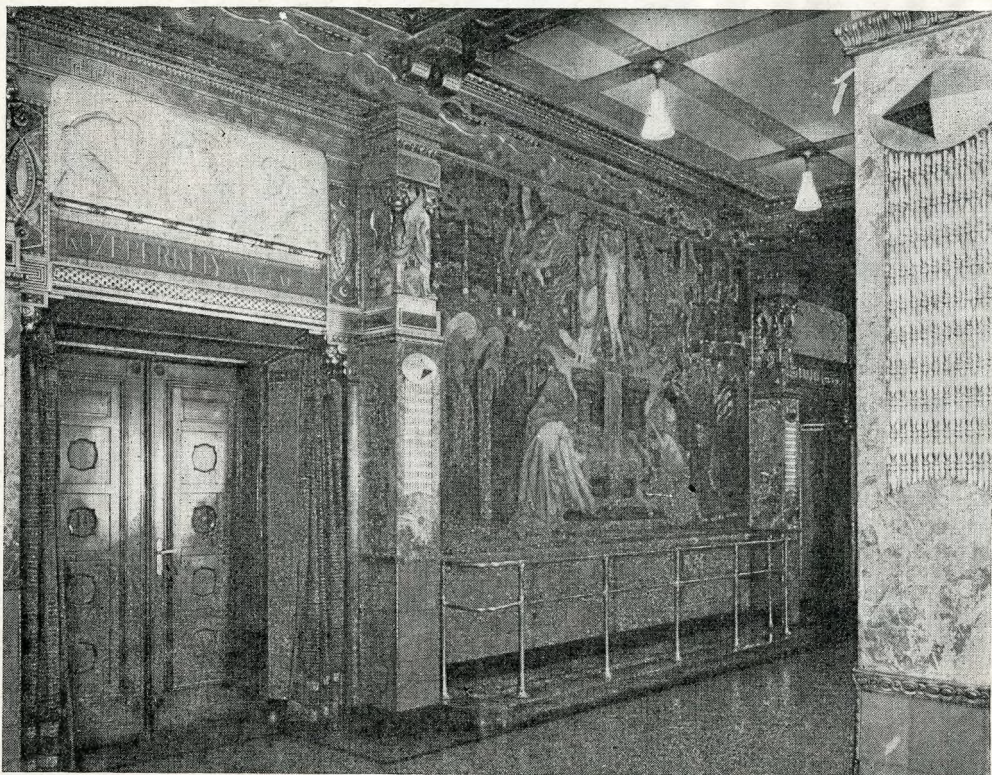
7. VII. Rákóczi út, Gázművek székháza

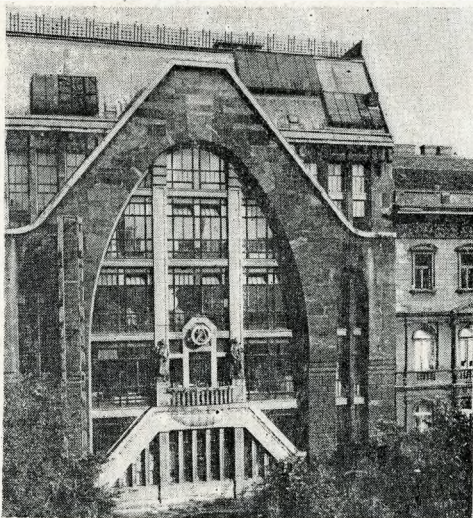
8. V. Felszabadulás tér, Párizsi udvar

9. V. Martinelli tér, volt Török bankház →

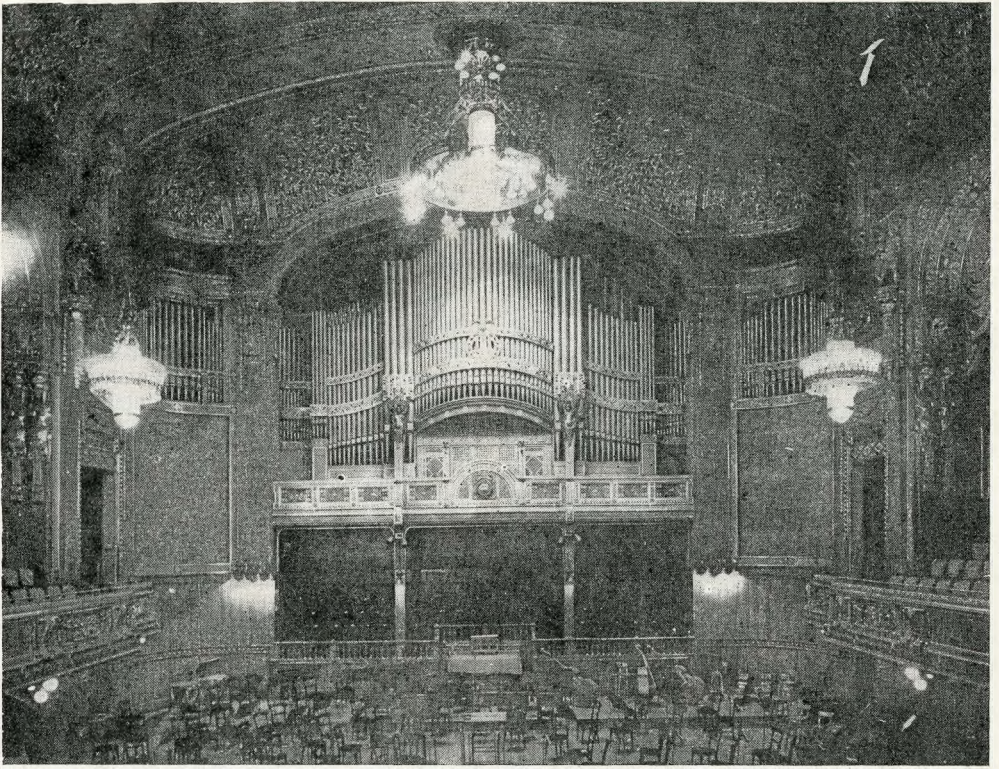
10. VI. Liszt Ferenc tér, Zeneakadémia

12. VI. Népköztársaság útja, Divatcsarnok

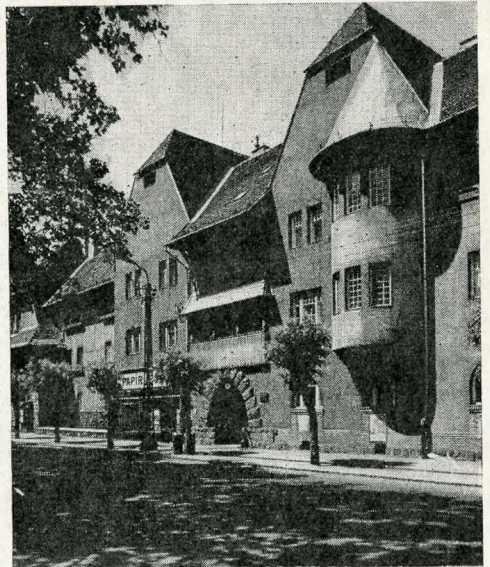
13. XIV. Állatkert, fűcánház

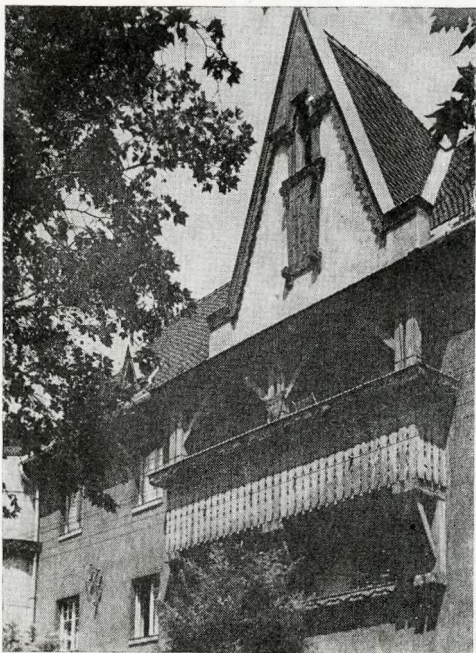
11. VI. Liszt Ferenc tér, Zeneakadémia,

14. XII. Csaba utca, rk. kápolna,

15. XIX. Kispesti munkás és tisztviselőtelep,

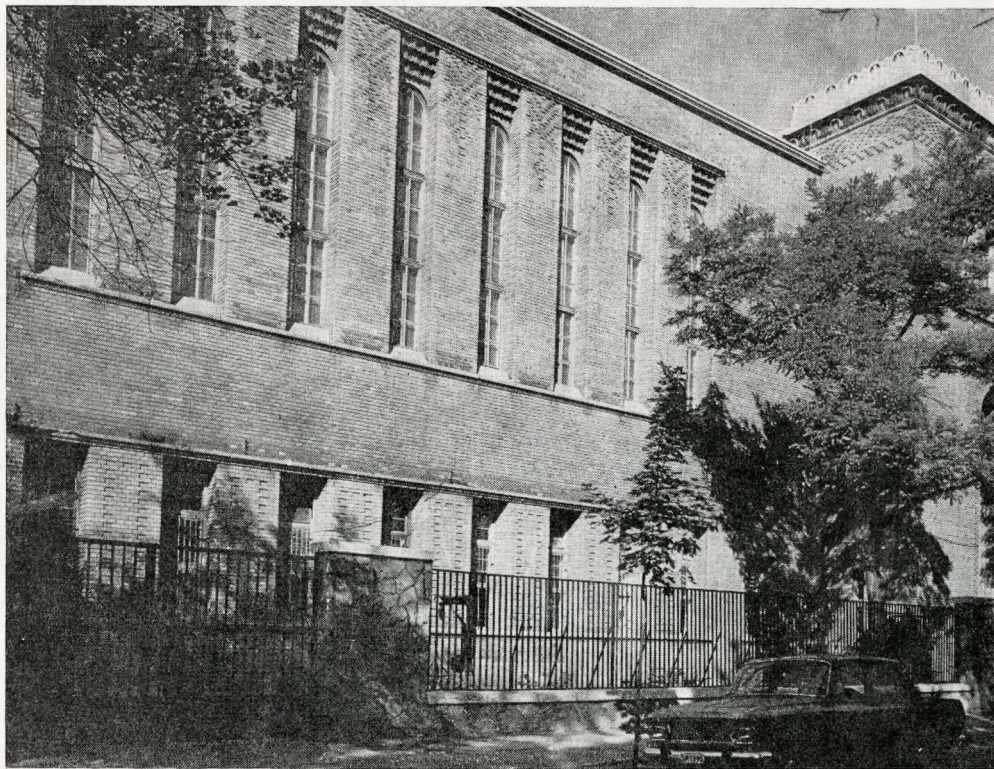
16. XIX. Kispeszt, munkás és tisztviselőtelep

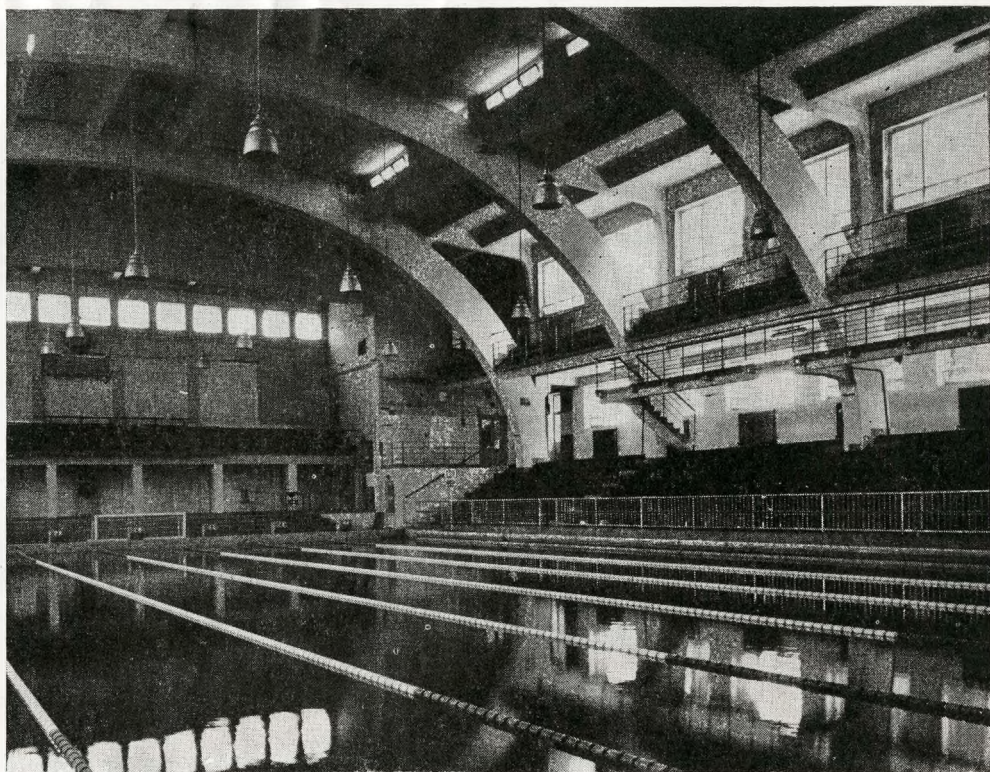
vasbetonkeret áthidalású tömege határozza meg az épület megjelenését mind a dunaparti, mind a szigeti tájban.

A vasbeton- és acélszerkezetek a funkcionális igény szerint tervezett alaprajzhoz igazodóan a beépített terület lehető legjobb kihasználását, valamint egyszerű, szép tér-, és tömegformálást nyújtanak. Egyidejűleg hódítanak tért a gyorsan kivitelezhető, tartós homlokzatburkolatok, mint a mázas és nyers-tégla, klinkertégla, műkő és kőlapburkolatok. Mindezek hozzájárulnak a nagyvárosban mindinkább igényelt többcélú épületek jó színvonalához. Ezekben a földszint, első emelet üzlet, filmszínház vagy iroda, míg a jobb megvilágítású felsőbb szinteken lakások vannak. Erre számos igényes megoldás születik fővárosszerte, pl. Vörösmarty tér 4., 5., Párisi utca 6., Cukor utca 4., Régi posta utca 13., Mártírok útja 55.

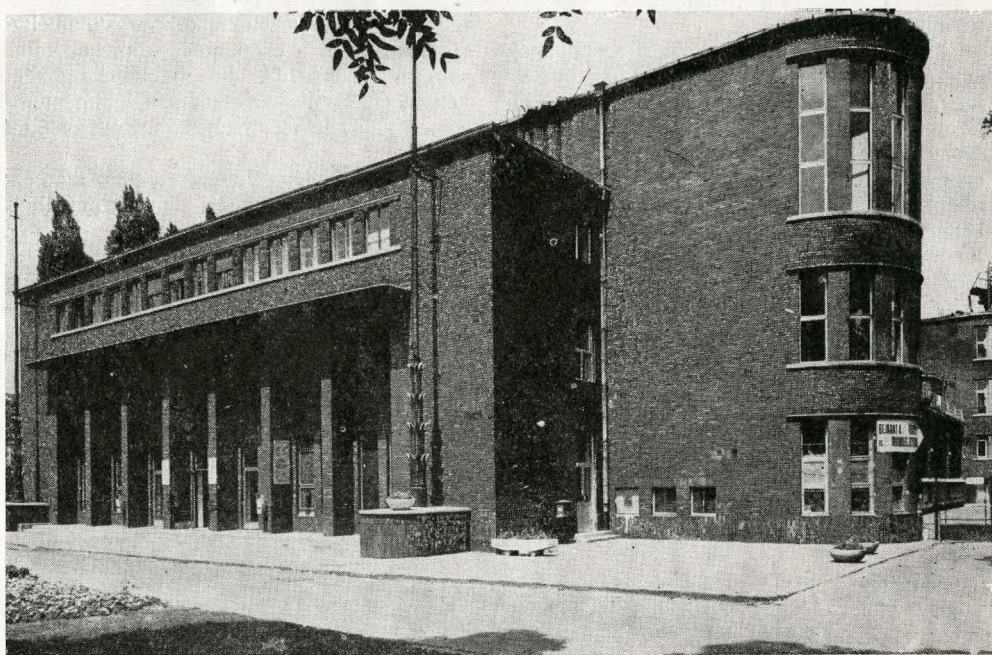
Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tradícióhoz legjobban ragaszkodó területen, az egyházi építészetben is tért hódít a korszak modern építészete. A már említett Gorkij farsori templom példáját a két háború között kö-

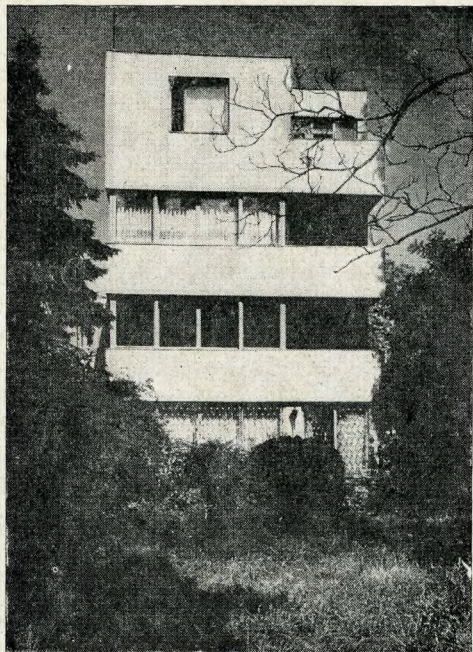
17. XIV. Cházár András utca, iskola

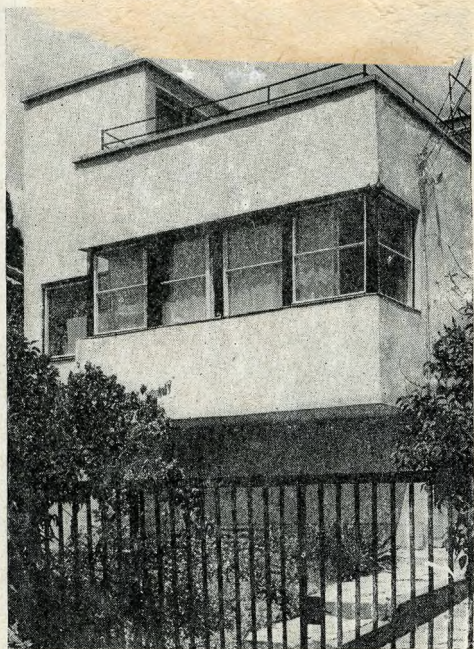

18. — 19. XIII. Margitsziget, Sportuszoda

20. II. Lotz Károly utca 4/b

21. II. Hankóczy Jenő utca 3/a

vette a Csaba utcai korábbi templom, ma kápolna, és az ugyanott 1935-ben épült városszajori templom, valamint a pasaréti templom.

A korszerű építészeti tervezést az anyagok és szerkezetek racionális és a társadalom széles rétegeinek igényét kielégítő felhasználásában és az építéspolitikában a modern építészet nemzetközi kongresszusának (CIAM) magyar csoportja képviselte. S mivel ez, az akkori hivatalos megítéléssel gyorsan szembekeverülő szemlélet lett, e csoport tagjainak tervezésében csak kisebb magánmegbízások, villák, családiházak készülhettek. Közülük való a 30-as évek számos, korszerűségében ma is követendő társas- és lakóháza, villája (Lejtő utca 2., Lotz Károly utca 4/b., Han-

kóczy út 3/a,), s a CIAM magyar csoportjának több tagja vett részt a Napraforgó utcai kislakásos telep tervezésében is. A korszerű anyagok és szerkezetek alkalmazása, a célszerű alaprajz és a széparányú tömegek mind-mind a használat szabta rendben és a szerkezeti megoldás tiszta szép formájában nyújtja a modern építészet esztétikai értékét és élményét.

Budapest építészeti arculata, városszerkezete ebben a korszakban figyelemreméltóan bontakozik, s ezek az építmények — épp úgy mint a régmúlt idők közismert alkotásai — történeti múltunk gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődésének védelemre méltó emlékei.

A. Czétényi Piroska

SAJTÓFIGYELŐ

MAGYAR
HÍRMEGJELO

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 81

Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

1077

MŰEMLEKVÉDELEM

Budapest